

de werkplaats achter in den tuin. De onderduikers, na het electrisch alarm, waren weg en de machines lagen haastig bedolven onder bergen oud roest en brokstukken van autowrakken, maar de Duitsers lieten zich overtuigen, dat deze rommel een verzamelliefhebberij van een der zonen was.

Men heeft er nog andere benauwde ogenblikken gekend dan deze. Een zestienjarige jongen, die dagelijks voor de onderduikers in de werkplaats een ketel warm eten haalde uit de centrale keuken in Haarlem, waarmee de mannen hun rantsoen aanvulden, werd op diefstal van een pakje shag betrapt en men dreigde dit aan zijn vader te zullen zeggen, die tegen het weekeinde thuis zou komen. De jongen heeft den angst, dat zijn vader het te weten zou komen, zo vergroot, dat hij er den meest radicalen maatregel tegenoverstelde: hij schreef aan de Haarlemse Feldgendarmierie naast de Ortskommandantur een briefkaart, waarop hij de werkplaats verried. „Doe er deze week nog een inval”

schreef hij, in de overtuiging, dat de mannen dan voor de thuiskomst van zijn vader allemaal gearresteerd zouden zijn, waarmee het gevaar voor hem zou zijn geweken. En hij ondertekende met puber bravoure: „Hou Zee, Heil Hitler”. Gelukkig was er in Heemstede een postbeambte, wiens aandacht op den inhoud van de briefkaart werd getrokken en die de kaart achterhield, in een enveloppe deed en deze doorzond aan het adres, dat de jongen aan de Duitsers had opgegeven. Zo kwam de briefkaart in de werkplaats aan. Men kan zich voorstellen, hoe de mannen schrokken toen ze zagen aan welk gevaar ze hadden blootgestaan, en hoe dankbaar ze den onbekenden postambtenaar waren! (Deze postambtenaar heeft zich anoniem gehouden; men heeft hem, ondanks verschillende pogingen, nooit achterhaald). Nu men in de werkplaats de briefkaart had moest men toch nog op zijn hoede zijn, omdat een jongen met zulke verdringen tot volkomen onberekenbare reacties in staat was. Zag hij, dat er niets gebeurde, dan zou hij zich wellicht opnieuw tot de Duitsers wenden: Daarom heeft men in zijn tegenwoordigheid een komst van de Duitsers geëncèneerd en den daarbij gevluchten jongen door bemiddeling van een Haarlemse relatie bij deze ondergebracht en onder toezicht gesteld.

De waakzame postbeambte heeft een ramp voorkomen, tot geluk van allen die behouden bleven niet alleen, maar ook tot dat van den jongen, die, uit vrees voor de straf voor den diefstal van een pakje shag, de levens van vijfentwintig mannen, waaronder vaders van kinderen, in de waagschaal stelde en, was zijn verraad gelukt, vanaf het ogenblik dat hij tot het inzicht van zijn daad zou zijn gekomen, zijn geweten en zijn herinnering ondraaglijk zou hebben belast.

4. DE FINANCIËLE VERZORGING

De financiering van het verzet is een belangrijk en boeiend aspect ervan. Er zijn enorme bedragen mee gemoeid geweest zonder bank-conto's, zonder feitelijk administratief beheer, zonder accountantscontrôle. Het goed vertrouwen en het verantwoordelijkheidsbesef van de mensen zelf om dat vertrouwen niet te beschamen speelden een beslissende rol bij het beheer van grote bedragen. Deze eigenaardige autonomie hield een zekere vlotheid in, die in den gang van zaken ook nodig was. Het geld zat om zo te zeggen niet

Een sigarettendoover, gemaakt uit totaal zes en een kwart cent, de populaire aanduiding en taxatiewaarde van Seyss Inquart.

stijf, een verschijnsel, dat overigens aangewakkerd werd door wat buiten onze schuld met de nationale huishouding gebeurde ten gevolge van de enorm belastende, uitputtende en volkomen roekeloze financiering van de Duitsers, die onverschillig waren voor den omvang van het Duitse bankroet na een verloren oorlog en voor de ontzaglijke schulden waarmee ze de bezette landen achterlieten. In deze omstandigheden ontstonden in het koopmansdegelijke Nederland een zekere losheid van het geld en een bereidheid tot investeringen in een onderneming als die van het verzet, die niet eens een behoorlijke boekhouding had. Men kreeg waar men vroeg het geld gemakkelijk los. En moest een geldkraak in een onmiddellijk noodgeval voorzien, dan bleek zelfs de Nederlandse weldenkendheid zich met de wild-westcode te kunnen verzoenen.

Ook in de financiering ziet men, evenals in de hele onderduikerszorg, het begin bij het particuliere initiatief. Wie alleen of met een kleine groep met het onderduikerswerk begon, gaf er zijn tijd aan, stelde zijn vrijheid ervoor in de waagschaal en schonk, wanneer er geld nodig was, dat uit eigen zak.

Maar toen het werk in omvang toenam en er steeds grotere bedragen mee waren gemoeid kon deze primitieve financiering natuurlijk niet worden volgehouden. De LO is toen op grote schaal geld bij elkaar gaan brengen. In de hele financiering moet men de rol van de LO en van de LKP goed van elkander onderscheiden, maar tegelijkertijd het verband tussen beide niet uit het oog verliezen. In hoofdzaak was het de LO die het geld opbracht, de LKP assisteerde in bepaalde gevallen met een geldkraak, die uitzondering bleef. En met een deel van het geld, voor de verzameling waarvan zij zorg droeg, voorzag de LO in de financiële behoeften van de LKP. Daarnaast was van het grootste belang de innige betrekking met het in den zomer van '43 tot stand gekomen Nationaal Steunfonds (NSF), dat de grote geldschietster van de illegaliteit was toen de lasten de LO boven het hoofd groeiden. Op de eerste plaats was er geld nodig voor die onderduikers, die geen werk hadden en niet uit eigen middelen konden betalen, en voor wie de gastheer niettemin kostgeld vroeg. De LO

streefde er altijd naar het kostgeld tot een zo laag mogelijk bedrag beperkt te krijgen. Gewoonlijk werd met een vergoeding van f 40.— per maand voor gewone onderduikers genoeg genomen.

Met Joden was het moeilijker. Omdat zij angstvalliger schuil gehouden moesten worden, waren zij maar zelden in de gelegenheid met werken hun kostgeld te verdienen. Bovendien vroegen in het algemeen voor hen een hogere vergoeding dan f 40.— per maand, om het risico te verdisconteren, dat men met hun huisvesting op zich nam. Er waren helaas ook onderduikadressen, waar men de benauwdheid, waarin onze Joodse landgenoten verkeerden, schandalig uitbuitte en hun huisvesting exploiteerde door enorme sommen per maand te vragen. Gelukkig waren dit uitzonderingen en de LO vermeed

Een tegel, in grote partijen door onderduikers in Goes gemaakt en verkocht voor versterking van de financiën ten behoeve van het onderduikerswerk.

zulke adressen zoveel mogelijk, alleen als men in noodgevallen geen anderen uitweg wist maakte men er gebruik van. Onder deze omstandigheden was het voor de LO financieel gunstig, dat de meeste Joden die onderdoken aanvankelijk zelf hun kostgeld konden betalen. Er waren ook mensen, die hun onderduikers gratis herbergden. Een boer in Franeker had er dertien zonder vergoeding gehuisvest. Hij was geen uitzondering. Op het platteland kwam het vrij veel voor, dat men onderduikers kosteloos in huis nam en dit vanzelfsprekend vond. Nu liggen de verhoudingen op het platteland anders dan in de kleine behuizing in de stad, waar een mond meer aan tafel dadelijk het huishoudbudget naar alle kanten financieel beïnvloedt.

Dan was er veel geld nodig voor de verzorging van de gezinnen, waaruit de kostwinner was ondergedoken. Bij een overeenkomst met de LO had het Nationaal Steunfonds deze zorg op zich genomen. Maar daarnaast kwam het ook nog voor, dat de LO voor de achtergebleven gezinnen zorgdroeg. In de Lijmers in de Achterhoek was deze gezinsverzorging zo goed in orde, dat men een tijdlang bij een bevalling in zulk gezin een extra toelage van f 55.— kon uitkeren.

Verder waren er grote bedragen nodig voor de huisvesting, het levensonderhoud, de reis- en verblijfkosten van de al of niet ondergedoken medewerkers van het verzet. De LO verstrekke de LKP hiervoor bedragen ineens, die in den zomer van '44 tot f 70.000 per maand opliepen.

Ook werden door de LO bedragen ineens verstrekt aan de Falsificatie Centrale, aan de Persoonsbewijzen Sectie en gedurende enigen tijd ook aan den Centralen Inlichtingen Dienst. Deze bedragen beliepen tezamen per maand ongeveer f 10.000.—

Grote sommen waren soms nodig bij pogingen tot het loskopen van gearresteerde illegale werkers. In het algemeen echter had men er niet veel succes mee en zeker niet wanneer de dossiers eenmaal waren samengesteld. Bij de SD kon natuurlijk slechts een kleine groep knoeien. Dikwijls kwamen het gestorte geld en de kruiken Bols, die ook gevraagd waren, niet verder dan bij de Nederlandse SD'ers, terwijl het dossier al verderop was en niet meer kon worden achterhaald.

Op een ogenblik, dat de LO slecht bij kas was, in September '43, kwam in de LO-leiding de vraag ter sprake of men zou proberen geld bij elkaar te krijgen om een tweetal gearresteerde medewerkers los te kopen. Het bleek, dat er f 60.000 op tafel zouden moeten komen voor Harry (Hendrik Drogst †), een KP'er uit Meppel, en f 100.000 voor het zeer zware geval van Oom Jan, een professor aan de Vrije Universiteit in A'dam, die bij zijn Engelandvaart was gepakt. Een medewerker uit Rotterdam beloofde zijn best te zullen doen en slaagde er inderdaad in f 160.000 bij elkaar te krijgen. Ten gevolge van de arrestatie van den bemiddelaar mislukte echter de onderneming vóór het geld was doorgegeven. De KP heeft toen met de f 60.000 een begin voor haar kas gemaakt en de LO bracht de f 100.000 in haar verzorgingskas.

Men kon met loskopen wel eens geluk hebben, maar het risico bleef groot, dat het verkeerd uitviel. Zo werd een medewerker uit Maastricht door de SD gearresteerd. Men vond in een door hem op het dak verborgen tas een pakje met 1.250 bonkaarten met inlegvellen en een groot aantal Ausweise. Het scherpe verhoor na zijn arrestatie doorstond hij en op den duur overtuigde hij zijn ondervragers van zijn goede trouw. Hij kwam er steeds op terug, dat een hem volkomen onbekende mijnheer hem in Roermond gevraagd had dit pakje voor hem mee naar Maastricht te willen nemen en dat hij dat gedaan had, zonder maar in de verste verte te vermoeden wat er in het pakje zat. Over den mijnheer, die hem achteraf een pakje met een dergelijken inhoud in de handen gestopt bleek te hebben, liet hij zich heftig uit als over „een roodharigen, Deutscheindlichen, illegalen agent”, — en de Duitsers, die toevallig een roodharige van dit type zochten, vlogen er in. Zijn geval

*De werkplaats voor het vervaardigen van de tegels, waarvan een ver-
grote opname op de vorige pagina is opgenomen.*

werd nu als een licht geval beschouwd en zij zouden hem nog enige dagen in arrest houden met het vooruitzicht reeds op zijn vrijlating. Op dit ogenblik zond de organisatie f 20.000 naar de SD om hem vrij te krijgen en daarmee waren zijn kansen volkomen verknoeid. De Duitsers zagen nu zijn verband met de illegaliteit bevestigd. Ze geloofden geen woord meer van zijn verhaal, begonnen opnieuw met scherpe verhoren, martelden hem wekenlang en stuurden hem eindelijk naar Dachau, waaruit hij overigens gelukkig is weergekeerd. De f 20.000 aan de SD, die al zijn kansen vernielden, noemde hij een laatsten groet van de LO vóór zijn vertrek naar Dachau.

Ook in Tiel is een loskoopoging mislukt. Daar was een medewerker, Fekko J. Ebbens (†), gearresteerd, over wiens lot geen twijfel kon bestaan, hij zou den kogel krijgen. Men wilde echter proberen, of er kans was hem nog vrij te kopen. Door middel van een notaris in Utrecht kreeg men contact met de SD waar men inderdaad op de zaak wilde ingaan en een losprijs van f 240.000 eiste. Van het geëiste bedrag werd f 100.000 gestort. De Duitsers eisten toen een garantieverklaring voor de tweede honderdduizend gulden, en, alhoewel het risico van zo'n garantieverklaring groot was, werd zij toch door zes personen ondertekend, waaronder

een dominee en een kapelaan. Verder is men niet gekomen, de man werd gefusileerd, alleen zijn vrouw, die ook gevangen genomen was, kwam vrij. Een geluk bij het ongeluk was, dat men het gestorte geld met de getekende garantieverklaring terugkreeg.

Zijn er dan nooit loskoppingen geslaagd? Willy Lages, hoofd van de SD te A'dam, verklaarde na den oorlog, dat hem maar één geval bekend was, waarin loskoopgeld effect had gehad en dat voor het overige de grote gestorte bedragen niet verder kwamen dan bij de lagere Nederlandse SD die ze zich toeëigende. Zo'n verklaring heeft echter niet veel betekenis. Met enorme bedragen kreeg men wel degelijk eens een gevangene bij de Duitsers vrij en in meerdere omgevingen is daar een geval van bekend, al was, wat begrijpelijk is, Willy Lages er niet van op de hoogte.

En behalve voor dit alles was er tenslotte ook geld nodig voor het gezin van den medewerker, die gearresteerd was of in den strijd was gevallen.

Hoe kwam men nu aan het geld, dat men nodig had?

In het begin voorzag men er zich van door voor de bonkaarten, die men verstrekke, te laten betalen: men vroeg er een bedrag van f 40.— à f 50.— voor. Het doel heiligde het middel, maar het middel was toch niet erg fraai, het was dat van de zwarthandelaren, die dezelfde bedragen voor bonkaarten vroegen. De leiding van de LO zelf kon dan ook met

de methode moeilijk vrede nemen en bracht in '43 althans deze verbetering aan, dat de vergoeding voor een bonkaart hoogstens f 10.— mocht zijn. Kort daarop werd dit bedrag zelfs gesteld op f 2.50 en in October besloot de leiding aan de hele vergoeding voor bonkaarten een einde te maken. Ze moesten van toen af aan voor niets worden verstrekt, en geheel onafhankelijk daarvan mocht men voor het betreffende verzorgingsgeval slechts een bijdrage vragen, indien dat ook zonder de bonkaarten ging. De bedragen, die men op die wijze ontving, waren in feite geen inkomsten meer, want de verzorgden werden toen ook financieel geholpen.

Van de bedragen, die voor de valse persoonsbewijzen gevraagd werden, — in het begin f 300.— later f 25.— — had de LO geen voordeel, zij kwamen ten goede aan de Persoonsbewijzen Centrale (PBC), die uit deze inkomsten haar bestaansmogelijkheid schiep. Op den duur, toen de organisatie over andere geldmiddelen was gaan beschikken, bracht zij de bedragen, die zij voor de valse persoonsbewijzen moest betalen, bij hen, die ze ermee hielp, niet meer in rekening.

Grote bedragen kreeg men bij elkaar door inzamelingen bij particulieren. Men probeerde zoveel mogelijk mensen bereid te vinden tot een maandelijks bijdrage, al nam men natuurlijk ook giften ineens in ontvangst. Die maandelijks bijdragen wisselden af van f 1.— tot f 100.— en waren in enkele gevallen ook aanmerkelijk hoger. Bij de werkverdeling in de plaatselijke afdelingen werden personen aangewezen die zich regelmatig met deze geldwerving en inning bij particulieren bezig hielden. Hiermee kreeg men ook een scheiding tussen het gevaarlijke en minder gevaarlijke verzetswerk, waarvoor de mensen aangewezen konden worden, want geld inzamelen was natuurlijk heel wat minder gevaarlijk dan het lopen met bonkaarten en het wegbrengen van onderduikers.

Insommige delen van het land, o.a. in Limburg, maakte de LO, evenals het Nationaal Steunfonds dat deed, gebruik van leningen, dit waren dan „geheime staatsleningen”, door een bankier uitgegeven en door de Regering in Londen gedekt en die na den oorlog door het rijk zouden worden terugbetaald.

In Friesland was men zeer tegen geldvoorzieningen uit geleende bronnen gekant. Uit het aanvankelijke comité voor geldinzamelingen ten behoeve van gezinnen van zeevarenden, was daar een krachtige gewestelijke coördinatie van de financiering tot stand gekomen in het Financiële Comité Friesland, waarvan de centrale figuur was Jan (Jan Evenhuis †). Met het Nationaal Steunfonds, dat de coördinatie landelijk wilde ten uitvoer leggen, wilde het Friese comité wel samenwerken, maar er waren nog wel eens haken en ogen, omdat de Friezen, die de zaken met hun eigen kundige en flinke mensen goed op poten hadden staan, niet geneigd waren, naar den Friesen aard overigens ook, hun gewestelijke autonomie prijs te geven. Een van de grote meningsverschillen lag in de leningen ten name van het rijk. In Friesland wilde men de lasten van de onderduikerszorg niet financieel verschuiven. Het devies was er: van het volk tot het volk. En men vond er, dat de bezittende klasse zonder meer à fonds perdu moest bijdragen in de behoeften van de opgejaagden en verdrukten en op deze wijze deel moest hebben aan het algemene verzet, wat zeker een realistische en gezonde opvatting was. De geldgevers werden er nauwkeurig gewikt en gewogen en de bedragen, die ze te geven hadden, werden vastgesteld naar een maatstaf van hun aanslag in de belastingen.

Toen in '43 de uitgaven de inkomsten onrustbarend overstegen besloot het Friese comité tot een openbare zegel-actie. Men had folders laten maken met een afbeelding van de Zeven Provinciën en een opkomende zon, en daarnaast bevatte het foldertje ruimte voor het opplakken van zegels, waarvan de waarde opliep van f 2.50 tot f 250.—. Een groots opgezette, felle en korte actie maakte propaganda voor den schijnbaar legalen zegelverkoop, die den bezetter eenvoudig overrompelen moest. De Topleiding van het NSF, geschrokken

De Friese zegel-actie werd ingeleid door de verspreiding van deze folder, ontworpen door De Ruiter (Adriaan Berghuys †).

galiteit een geduchten slag gekregen, toen in den middenzomer van '44 de centrale figuur van het financiële comité, Jan Evenhuis, werd gearresteerd en door een ongelukkigen samenloop van omstandigheden de gehele administratie van de illegaliteit in handen van de SD viel. Er was geen redden meer aan. Het hele werk — alle afdelingen van de illegaliteit waren in Friesland nauw vervlochten — lag aan stukken en de medewerkers redden het vege lijf door haasje-repje onder te duiken. Jan Evenhuis is naar Vught overgebracht en daar gefusilleerd.

Na deze verschrikkelijke ravage is het illegale werk er toch weer opnieuw opgebouwd met mensen, wier reputatie voor de SD nog volkomen onverdacht was en tot het laatste toe is er een krachtige activiteit onplooid.

Een methode, die hier en daar gebruikt werd om aan geld te komen was het aangaan van leningen op tegenwaarde van oude bankbiljetten. De LO in Venray gebruikte daarvoor zelfs markbiljetten, waarvan de nummers werden opgetekend.

Ambrosius (Johannes J. Hendriks †) in Venlo was eens in spanning omdat hij door een contact in Breda meende de beschikking te kunnen krijgen over een obligatielening ten bedrage van f 100.000.— uitgegeven door de Regering in Londen. In de blijde verwachting, die daardoor in Limburg was gewekt, werd men echter teleurgesteld toen het duidelijk werd, dat deze zaak niet veilig was en hier vermoedelijk een val was uitgezet door de SD. Belangrijke geldmiddelen werden ook verkregen door de kerkcollecten. In alle katholieke

van de overmoedigheid die ongetwijfeld in de onderneming lag, gaf haar zeer ernstige ontstemming te kennen. Maar de Friezen, zeker ervan, dat de actie moest slagen in de korte spanne tijds welke men had voor de Duitsers ze in de gaten zouden krijgen, zetten koppig door. Ze zouden alleen niet roekeloos zijn en de actie beëindigen, als het eerste exemplaar van de foldertjes in Duitse handen viel. Dit gebeurde na acht weken, en in dien tijd was de actie onbetwist een succes geworden, maar ze werd onmiddellijk stop gezet. De Duitsers waren stomverbaasd, dat zo'n „Unverschämtheit" in bezet gebied mogelijk was geweest. Geen der erbij betrokkenen is toen gepakt. Maar later heeft de ille-

kerken in Nederland werd Zondag op Zondag de collecte gehouden voor de bijzondere noden, die veel opbracht, — het geld was ten bate van het verzet, in het bijzonder voor de onderduikerszorg en de achtergebleven gezinnen van onderduikers en gearresteerden. Bij de protestante kerken werden de kerkcollecten op initiatief van de LO meestal plaatselijk georganiseerd. In het bijzonder bij de gereformeerde kerken slaagde deze collecten-actie uitstekend.

Ook was het mogelijk verenigingen collecten te laten houden. Soms combineerde men de kas van de LO-afdeling met die van een verboden vereniging, die na de bevrijding haar kas weer terugkreeg. Na de door den bezetter bevolen liquidatie van de politieke organisaties stelde in Broek op Langendijk de Anti-Revolutionaire kiesvereniging haar kas ter beschikking van de LO. Giften van de dorpsgenoten en de opbrengst van de collecte voor bijzondere noden die bij enige interkerkelijke godsdienstoefeningen werd gehouden, vormden nieuwe inkomsten. Na de bevrijding werd het batig saldo van de LO-kas, ten bedrage van f100.—, weer het begin der kas van de AR-kiesvereniging. Een speciaal geval van inkomstewerving was een overeenkomst, die men in het district Steenwijk met het blad Trouw had: de LO die er het blad verspreidde, moest f1.25 per verkochte krant afdragen en mocht wat ze meer maakte voor haar kas behouden. Ook industrieën gaven financiële steun aan de onderduikerszorg.

Dan werden ten behoeve van de LO illegale boeken verkocht, waaronder bundels verzetsgedichten. Veel succes had men ook met een clandestiene uitgave van André Maurois' boek Het Treurspel van Frankrijk. Men verkocht verder ten bate van den illegalen strijd frontkaarten, rijmprenten en verzetsgedichten, zoals de Ballade van de Achttien Doden en de plaat van Onze Lieve Vrouw van den goeden duik. Ook van de geldsanering bij de inneming van de bankbiljetten van f1.000.— en f500.— heeft men een voordeel voor de LO gehad. De waardeloze bankbiljetten, waar de bezitters ervan geen weg mee wisten, werden opgespoord. Enige van de leidende figuren van de organisatie vonden de kanalen, waarlangs nog inwisseling mogelijk was.

Dan kon ook het gewetensgeld van collaborateurs een bron van inkomsten vormen. Hierover bestond bij de LO echter geen feitelijke overeenstemming. Sommigen wilden met deze lieden niets te maken hebben. Anderen waren daarentegen van mening, dat men dit geld — het waren vanzelfsprekend grote bedragen — rustig kon aannemen, indien de betrokkene niet langer collaboreerde en er iets mee goed maakte. Vanzelfsprekend hield dit geen enkele verontschuldiging in voor het feit, dat hij gecollaboreerd had, men verplichtte zich alleen tot de mededeling na den oorlog dat men dit geld inderdaad had ontvangen. (De collaborateur was daar al heel tevreden mee, hij gaf er zijn advocaat van straks een bruikbaar gegeven mee in de hand!) Over het algemeen was men het er wel over eens, dat men geen geld moest aannemen van iemand die nog steeds collaboreerde. Maar het kan niet ontkend worden, dat men hier en daar toch geld van zulke lieden heeft aangenomen.

Onder de industriële collaborateurs waren de opportunisten, die, aanvankelijk onder den indruk van de Duitse kracht, in een overwinning van Duitsland geloofden. Zij zagen daarin grote mogelijkheden voor hun bedrijf en in dit vooruitzicht waren zij er ijverig op uit, zich goodwill bij de Duitsers te scheppen. Toen de toestand zich ten nadele van Duitsland ontwikkelde, schiepen deze lieden zich goodwill naar den anderen kant, want een goed ondernemer, die in alle omstandigheden zijn bedrijf bloeiend wil houden, hangt het huikje naar den wind. Niet dat zij hun collaboratie stopzetten, want voorlopig moesten zij het

Eén der zegels die gebruikt werden bij de zegel-actie in Friesland.

Petrus zat gevangen... en zonder ophouden werd er door de Kerk tot God voor hem gebeden.

(Handelingen XII, 5...)

Een in het Zuiden van het land gedrukt bidprentje. Deze prentjes werden in series van zes stuks verkocht ten bate van het onderduikerswerk.

de manier, waaraan men de voorkeur gaf; men besefte tezeer het grote gevaar dat eraan verbonden was voor de medewerkers en voor den goeden naam van het verzet. Bij het kraken van grote sommen gelds kon altijd gemakkelijk fraude worden gepleegd, en zij die de kraak uitvoerden hadden een grote mate van zelfstandigheid en vrijheid: hun eigen verantwoordelijkheidsgevoel moest opgewassen zijn tegen de verleiding der mogelijkheid zich te verrijken. En naar buiten gaf het zetten van geldkraken in zijn indruk aanleiding tot vereenzelviging met de handelwijze van de onderwereld.

De geldkraken, die in het algemeen niet veel zijn voorgekomen, dateren meest uit den laatsten bezettingstijd, toen steeds grotere bedragen voor de financiering in het verzet nodig waren en de strijd tegen den bezetter van dag tot dag scherper werd en zich eindelijk tot regelrecht handgemeen ontwikkelde.

In Februari '44 deed in Smilde een KP een inval in een vrachtschip. Men wist, dat er een groot bedrag aan boord was voor de lonen van het Organisation Todt-personeel. Het schip lag aan de kade tegenover de Smildese landbouwschool, waarin de keuken van de Organisation Todt was gevestigd en waarvoor Duitsers op en neer liepen. De KP'ers gingen als „landwachters” aan boord, maar eenmaal op het schip en in het ruim vertelden ze den schipper, dat ze van „de ondergrondse” waren en ze dwongen den geschrokken man hun het geld aan te wijzen, dat hij aan boord had. Het bleek in een kist te zitten, die ze meenamen. Een van de KP'ers bleef na het vertrek een half uur de wacht houden, want men wilde er zeker van zijn, dat de schipper zich zou houden aan het consigne, dat men hem gaf, het eerste halfuur geen alarm te maken. De kist had een inhoud van f 125.000.— welk bedrag voor de financiering van het ondergrondse verzet werd gebruikt.

nog van de Duitsers hebben, maar met het oog op straks kwamen zij nu de illegaliteit graag met giften in het gevlei. De illegaliteit verplichtte zich tot niets. Maar handige raadslieden hebben deze giften uitgebuit, om een vrijsprekend vonnis, of vóór de behandeling reeds, buiten vervolgstelling van deze mensen te verkrijgen. Ons is een geval bekend van een bedrijf, dat er zich op beriep tussen al zijn leveranties aan de Duitsers door ook aan particulieren geleverd te hebben met een extra winst van 30 % op deze leveranties, welke extra winst geheel naar de illegaliteit ging. Deze bijdrage aan de illegaliteit werd in elk geval op de kopers verhaald. De ondernemer, dik in de orders voor de Duitse oorlogsvoering, deed overigens ook persoonlijk bij de illegaliteit zijn duit in het zakje en ging er zelfs op het laatste nippertje op los illegaliteiten, waarbij de onmiddellijke omgeving, waarin hij het deed en die niet zijn buurtschap was, haar hart vasthield, want in dit stadium kwamen de represailles steeds en aanstands op de onmiddellijke omgeving neer.

De sensationele manier om aan geld te komen was wat men met een ontlening aan het jargon van de zware jongens noemde het zetten van kraken, een werkje dat opgeknapt werd door de knokploegen. Het was bij de organisatie zeker niet

Een enorm bedrag werd buit gemaakt bij een kraak op het spoorwegpostkantoor te Rotterdam. Evenals in Chicago de bankrovers deden de KP'ers het met een pantserwagen en een auto en machinepistolen. Een paar van de mannen waren in politie-uniform, de anderen in blauwe overall. Eerst ging de ploeg naar het huis van een juffrouw, die tot het personeel van het kantoor behoorde en die een duplicaat sleutel had van de kluis. Bij deze juffrouw gingen alleen de politiemannen binnen. Opgewonden vertelden ze haar, dat er een overval op het kantoor was gepleegd en dat het dienstdoende personeel in de kluis zat opgesloten, waarom zij met den duplicaat-sleutel mee moest. Toen de juffrouw daarop den duplicaat-sleutel te voorschijn haalde kwamen de revolvers er aan te pas, de „politiemannen” maakten zich bekend als ondergrondsen en dwongen de juffrouw, hun den sleutel te geven. Toen ging de ploeg naar het spoorwegpostkantoor. De „politiemannen” adden er een gemakkelijk entrée, lieten de dienstdoende brandwachten en wie er verder nog waren bij elkaar roepen voor een belangrijke mededeling in verband met een razzia, e toen allen, haastig en ontdaan, verzameld waren, klonk boven de schietvaardige revolvers het „Handen omhoog!” en werd de hele troep in een kamertje opgesloten en daar onder g wapende bewaking achtergelaten. De telefoonverbinding werd doorgesneden. En toen gingen de mannen naar de kluis.

De buit was er zo groot, dat de lorries, waarop de zakken werden geladen, verschillende keren op en neer moesten. De mannen in overall stouwden de zakken in den pantserwagen, die met de open achterzijde naar het gebouw stond gekeerd. Daar kwam een mannetje langs, dat zich verbaasde over den laten dienst van deze treinbestellers, hij kwam eens neuzen en vroeg de jongens, wat ze uitvoerden. De jongens vonden het 't verstandigst hem meteen maar in te rekenen. Ze brachten hem het gebouw binnen en sloten hem bij de brandwachten op, waar hij van de plotselinge emotie flauw viel, maar met een glas water weer werd bijgebracht. De ploeg vertrok kort daarop met den buit. Toen ze 't geld gingen tellen kwamen ze tot f 1.200.000.—.

Een buit van ruim f 1.000.000.— maakte ook de Utrechtse KP toen zij in September '44 na de spoorwegstaking in overleg met het Nationaal Steunfonds een kluis in het hoofdgebouw van de Nederlandse Spoorwegen leeghaalde, met welk geld de lonen van het stakende spoorwegpersoneel moesten worden betaald. Het geld werd in zeven meelzakken gedaan, die boordevol waren en die met een bakfiets, waarop men ook wat oude rommel had gooid, naar de plaats van bestemming werden gebracht.

In September '44 kraakte de KP in Olst f 12.000.— bij een collaborateur, maar een pas in de ploeg opgenomen lid ging er met het geld vandoor.

De Nijmeegse KP kraakte in Augustus '44 een bedrag van ruim f 100.000.—.

De allergrootste kraak was die van niet minder dan f 46.000.000.— door de Almelose KP bij het kantoorgebouw van de Nederlandse Bank in Almelo. Dit geld is daar in overleg met de Regering in Londen weggehaald, enerzijds omdat de nood in het land enorm steeg ook ten gevolge van de staking bij de spoorwegen, waarvan het hele personeel moest worden doorbetaald, en anderzijds om het gevaar, dat dit geld naar Duitsland zou worden getransporteerd. Het weghalen en bergen van het geld, een omvangrijk werk, lukte, maar bijzonder tragisch is, dat vlak daarop de SD de Almelose KP oprolde en het geld in handen kreeg. ¹⁾

Hoe verhiel zich nu de LO tot het Nationaal Steunfonds? Het NSF is medio '43 opgericht en had de bedoeling een landelijke coördinatie van de gelden, nodig voor de financiering van het verzet. Het fonds zou niet alleen de illegale organisaties ontlasten, maar ook zelf bronnen aanboren ter verkrijging van geldmiddelen o.a. door het aangaan van grote

¹⁾ Zie I, pag. 477.

Bekendmaking

In verband met een op 15 November 1944, tusschen 18 en 19 uur plaats gehad hebbende roofoverval op de Nederlandsche Bank aan de Wierdenschestraat te Almelo, wordt een ieder, die inlichtingen kan verschaffen omtrent auto en/of personen, die zich gedurende dien tijd bij de Nederlandsche Bank of omgeving opgehouden hebben, verzocht zich te vervoegen ten Politiebureele te Almelo of den naast bijzijnden Politiepost.

**Een belooning van
ƒ 1.000.000 (EEN MILLIOEN GULDEN)**

is in uitzicht gesteld voor dengene of degenen die aanwijzingen verstrekt (verstrekken), welke leiden tot opsporing van de daders.

Wanneer meerdere personen aanwijzingen verstrekken, zal de in uitzicht gestelde belooning worden verdeeld in verhouding tot de belangrijkheid van de gegeven inlichtingen.

ALMELO, den 18 November 1944.

Hoe men in bezettingstijd gemakkelijk rijk kon worden. Zie pag. 302 e.v.

nog niet in handen van de SD was: ten dele kwam het geld in de kas van de KP, ten dele in die van de LO. De nood was daarmee voor een ogenblik gelenigd. Maar over het vraagstuk van de verdere financiering voerden de leiding van de LO en die van het NSF met elkander besprekingen en in September kwam men tot een overeenkomst, die beider taak afbakende. De financiële zorg voor de onderduikers bleef aan de LO, het NSF belastte zich met die voor de achtergebleven gezinnen. Deze afspraak werd door het hele land doorgegeven.

leningen ten behoeve van het verzet, welke leningen door de Regering in Londen gedeckt werden. De nood bleek het eerst ontstaan bij den zogenaamden zeemanspot, waaruit de achtergebleven gezinnen van de zeevarenden werden onderhouden. Uit deze kas is het Nationaal Steunfonds, opgericht in een tijd toen links en rechts massa's landgenoten moesten worden geholpen, min of meer voortgekomen. Maar in en om Dordrecht was ook de LO een voortzetting van den zeemanspot: de hulp aan de gezinnen van de zeevarenden werd uitgebreid tot de zorg voor onderduikers. NSF en LO hadden dus hier en daar een zekeren oorsprong met elkaar gemeen. In het voorgaande is reeds ter sprake gebracht hoe de LO in den zomer van '43 financieel aan den grond zat en haar eerste geldmiddelen weer verkreeg, toen een poging tot loskoop van twee gevangenen vrijdeld werd op het ogenblik dat het gestorte geld

De LO droeg tal van gezinnen door middel van pasjes aan het Nationaal Steunfonds over, en het NSF op zijn beurt droeg op dezelfde wijze onderduikers over aan de LO. In de praktijk vervloede de grens tussen beider taak nogal eens, omdat in de omstandigheden waaronder men moest werken niet alles nauwkeurig te regelen was. De LO had ook een veel uitgebreider apparaat dan het NSF. Daarom bleef zij in vele streken de achtergebleven gezinnen verzorgen, waartoe dan de LO-medewerker van het NSF het geld ontving. In Limburg was de organisatie iets anders, de LO slaagde er daar in, zelf leningen uit te geven.

Friesland met zijn hechte coördinatie van allerlei illegale groeperingen onder een provinciaal raad nam, zoals wij zagen, min of meer een eigen plaats in. Het had zijn gewestelijk financieel comité. Ondanks het meningsverschil over de leningen, waaruit het NSF zijn middelen verkreeg, was er echter toch ook een samenwerkend verband tussen dit Friese financiële comité en het NSF.

Het NSF maakte inderdaad grote sommen los, zonder welke de illegaliteit op den duur niet had kunnen voortbestaan. Men had echter wel algemeen bezwaar, dat er quitanties voor de ontvangen gelden moesten worden afgegeven, wat altijd een risico inhield bij inbeslagname van bescheiden. De koffers met quitanties van een NSF-man zijn eens in handen geweest van een provocateur, en het heeft heel wat moeite, list en geld gekost, om ze weer uit zijn handen te krijgen.

Na September '44 werd de LKP opgenomen in het verband van de Binnenlandse Strijdkrachten en werden de betrekkingen met de LO lossen. Hierom, en ook omdat de LKP een grote uitbreiding onderging, heeft van toen af aan het NSF de financiering op zich genomen.

Een zware belasting van de illegaliteit bracht de spoorwegstaking van September '44 mee. De LO hielp de stakers als ze moesten onderduiken, maar daarmee was men er niet van af. Het was van het hoogste belang, dat al die spoorwegmannen, die moedig op een directief van de Regering in Londen in staking waren gegaan, hun loon doorbetaald kregen, en daar moest de illegaliteit voor zorgen. Dadelijk bij het begin was er in het Utrechtse spoorweggebouw ruim een miljoen voor gekraakt. Maar er waren heel wat grotere sommen nodig, in '45 niet minder dan zes miljoen per maand. Het NSF had een te klein apparaat om de hele verzorging op zich te nemen. Daarom werden er in onderling overleg overal comité's opgericht waarin NSF en LO en een spoorwegman zitting namen. Het NSF zorgde voor het geld en de LO voor de uitbetaling. In het algemeen is de regeling uitstekend verlopen. Natuurlijk zijn er hier en daar wel eens strubbelingen geweest, maar alles moest immers illegaal gebeuren en dikwijls stond men voor grote moeilijkheden. Zo was het vervoer alleen al van de enorme sommen, in kleine coupures omdat er lonen mee moesten worden uitbetaald, geen kleinigheid. Niet in alle gevallen hielden de betrokkenen rekening met de abnormale en moeilijke omstandigheden waaronder deze loonuitkering moest plaats hebben. Een spoorwegman die drie maal 12 cent aan zijn weekloon was tekort gekomen, dreigde, dat hij de hele zaak zou aanbrenge, als hij die 36 cent niet kreeg.

Het bleef niet bij de spoorwegstaking. Ook in de fabrieken legden de arbeiders het werk neer, en ook zij moesten worden geholpen. In September '44 begonnen de Duitsers met het slopen van de hoogovens en van de papierfabrieken in Beverwijk. De plaatselijke LO-afdeling spoorde in een circulaire de arbeiders aan, die sloperswerkzaamheden niet te verrichten en te staken. Toen moest zij natuurlijk ook de verzorging van die stakers op zich nemen, wat de uitgaven, die daar voor de spoorwegmannen reeds f 12.000.— per maand bedroegen, tot niet minder dan f 30.000.— per week verhoogde. De bedrijfschefs van de hoogovens, die al voor September begonnen waren zoveel mogelijk mensen in de ziektewet

te krijgen, werkten krachtig mee. En reeds na 14 dagen nam het hoogovenbedrijf alle loonbetalingen van het personeel over met een terugbetaling bovendien van de tot dan door de LO uitgekeerde bedragen.

Bij de papierfabrieken ging het niet zo vlot. De wachtgelders daar, die door de fabriek werden uitbetaald, kregen f 8.— per week minder dan de stakers, die volledig door de LO werden gesteund. Dit was zeer zeker niet juist, de uitkeringen moesten gelijk zijn, wilde men voorkomen, dat de wachtgeldstakers, die zich natuurlijk en ten rechte onbillijk behandeld zouden voelen, toch ook het sloperswerk zouden gaan doen, waarvoor de Duitsers hun ongeveer het drievoudige van hun weekloon wilden betalen. Omdat de directie van de papierfabrieken het echter weigerde, heeft de LO dit loonverschil bijbetaald.

De Liese-actie in Januari '45, die opnieuw klopjachten onder de nog overgebleven Nederlandse arbeiders hield met weer massale onderduikingen, bracht onder de reeds allermoeilijkste omstandigheden opnieuw grote problemen van verzorging. Toen ging het echter niet zozeer meer om geld als wel om de voorziening in het voedsel, dat met den dag schaarser en moeilijker bereikbaar werd.

De medewerkers van de illegaliteit hadden een wel zeer grote en bijzondere verantwoordelijkheid bij al die sommen, die door hun handen gingen en bij het beheer van al dit geld, waarvan niemand het totale bedrag kende en waarvan niemand ontvangsten en uitgaven controleerde. Sommigen legden een geheime en gecodeerde boekhouding aan. Anderen namen ook dit risico niet en beschouwden hun werk als een werk wat zij deden in een volstreekte vertrouwenspositie. In vele gevallen, vooral in het begin, waren verschillende illegale kassen eenvoudig samengevoegd. Zo was de eerste LO-leider van Amsterdam, De Ridder (Hendrik Dienske †), penningmeester van de LO-kas, van de illegaal voortbestaande anti-revolutionaire partij en van het schoolverzet. Bij zijn arrestatie bleken deze kassen tezamen een kas te vormen. In het algemeen echter hadden de LO-afdelingen wel een afzonderlijke kas onder beheer van een specialen financiëlen man, waarvoor men natuurlijk den deskundigste koos.

De plaatselijke kas had tot inkomsten plaatselijke bijdragen, en de uitgaven waren gesplitst in plaatselijke uitgaven en een bedrag dat aan de districtskas moest worden af-

In Amsterdam werden kalenders ten bate van onderduikers vervaardigd en verkocht.

gedragen. Uit deze bijdragen financierde het district de districtsleiding en op zijn beurt stond het een gedeelte af aan de provinciale kas. Hieruit werd weer de provinciale leiding gefinancierd en een gedeelte aan de Topleiding afgedragen. Deze bedragen liepen voortdurend belangrijk op. De Topleiding ontving langs dezen weg in '44 maandelijks ongeveer een ton.

Bij het einde van den oorlog hadden alle LO-kassen nog resterende bedragen. De na-oorlogse LO-LKP-Stichting, die tot taak had deze kassen te liquideren, heeft de saldi overgedragen aan de Stichting '40-'45 en op die wijze zowel als door rechtstreekse overdracht van LO-afdelingen, is ongeveer f 2.000.000.— vrijgemaakt.

Onregelmatigheden bij het beheer van deze gelden zijn noch tijdens de bezetting, noch na den oorlog, toen alles uit de doeken werd gedaan, in nagenoeg geen enkel geval gebleken, wat zeker pleit voor het verantwoordelijkheidsbesef van de LO-mensen in hun financiële vertrouwenspositie. Zij hebben het in hen gestelde vertrouwen niet beschaamd!

Buiten hen, die zulk een vertrouwenspositie innamen, kwam het wel voor, dat iemand, die feitelijk voor de illegaliteit niet deugde, zijn medewerkers teleurstelde. Bij de illegaliteit was van alles en ook zij sloten er zich bij aan, die er hun eigen voordeel zochten, zoals de man, die, korten tijd van een KP deel uitmakend, bij een kraak er met het geld van door-ging. En zoals een ander, die door zijn afdeling na den oorlog uit de organisatie van het voormalige verzet werd geroyeerd, omdat hij uit illegale hulpverleningen en anderszins voordeel getrokken had, waarover uit kringen van het verzet verschillende schriftelijke verklaringen werden uitgebracht. Zoals hij zijn voordeel gezocht had binnen het verzet zocht hij het toen buiten de illegaliteit door voor een bedrijf, dat in collaboratieperikelen zat, een rapport samen te stellen dat gunstig luidde, waarop hij een functie kreeg bij den dienst ener onderneming, van het dagelijks bestuur waarvan de juridische raadsman van het bedreigde bedrijf voorzitter was. Dit zijn en marge van de illegaliteit die „pikanterieën” die bij het zich weren van de collaborateurs even veelvuldig voorkwamen als geldelijk eigenbelang zoeken bij de illegaliteit uitzondering was.

5. DE VOEDSELVOORZIENING

De voedselvoorziening ontwikkelde zich vanaf den zomer '43 wel tot het voornaamste en moeilijkste werk in de verzorging van den onderduiker. Vóór midden '43 deed het vraagstuk zich niet zo ernstig gevoelen, omdat er toen nog niet zoveel onderduikers waren en deze doorgaans bij boeren onderdak vonden, en het voedselgebrek was toen ook nog niet zo benauwend. Maar in den zomer van '43, toen tengevolge van de verscherpte arbeidersdeportaties naar Duitsland de grote stroom van onderduikers afkwam, werd het heel wat lastiger. Al die onderduikers moesten aan bonnen worden geholpen, een werk waarbij de Duitse tegenmaatregel van de tweede distributiestamkaart nieuwe, plotselinge en grote moeilijkheden gaf, welke men weer te boven moest komen. Want de Duitsers zagen natuurlijk zelf ook de klemmende betekenis van de voedselvoorziening en hanteerden dit middel, om ons volk in hun greep te krijgen, aan den enen kant door de arbeiders met extra voedsel te lokken, wat vooral in den hongerwinter een grote verleiding werd, aan den anderen kant door het inhouden van de distributiebescheiden van hen, die onderdoken. Na de gebeurtenissen van September '44 konden de onderduikers met een bonnetje van de oude kaart een nieuwe krijgen, maar de bonnen begonnen hoe langer hoe minder te betekenen, het ging toen niet meer zozeer om bonnen als wel om voedsel in natura. Voorheen was reeds een commissie gevormd, die zich Natura-commissie noemde en waarin o.a. LO, Nationaal Comité en Nationaal Steunfonds zitting hadden. Sinds den zomer '44 en gedurende den